

Potřeba soustavné péče o příznivé životní prostředí městských dětí vyplývá již z mimořádného významu dětství pro dosažení tělesného a duševního zdraví. Sotva lze popřít obvykle zhoubný vliv dlouhodobých ústavních pobytů, nedostatku času rodičů na děti, nekompletních a rozvrácených rodin, tísnivých bytových poměrů či značného omezení spontánního pohybu na zdravém vzduchu, k němuž dochází v podmínkách vyspělé městské civilizace.

Socialistická společnost však nechce jenom čelit patogenním účinkům prostředí vysloveně špatného, ale také prakticky působit ve směru pozitivním. *Tělesná zdatnost, společenské postoje* i jiné duševní vlastnosti se formují a upevňují během dětství. Stabilita budoucí rodiny, schopnost vytvořit si pevný okruh přátel a angažovat se ve veřejném životě závisí do značné míry na tom, budou-li mít dnešní děti dostatek příležitosti k navazování meziosobních a širších skupinových vztahů. — Technický věk bude také klást stále větší nároky na *pohotovou a racionální adaptaci* měnícím se podmínkám života. Vyplývá to ze známé okolnosti, že na rozdíl od předchozí doby, která zaručovala člověku již od dětství poměrně homogenní a důvěrně známé prostředí, je současný městský život většinou rozdroben do vzájemně nespojitých dílčích plánů a společenských rolí (domov, hřiště, škola a později pracoviště, ulice, pobyt v přírodě), jejichž časté střídání je značně náročné na integritu osobnosti. — Nemalý význam má konečně i vytváření takového okolního prostředí, které podněcuje a kultivuje *estetické schopnosti*, a to nejen ve smyslu speciálního školení umělecky talentovaných dětí. Jde tu především o ty obecné lidské složky, které brání propadnutí funkční jednostrannosti v zacházení s věcmi a obnovují smyslový vztah ke skutečnosti v celé její rozloze.

Ve výřtu podobných otázek současné pedagogiky a vývojové psychologie bychom mohli dlouho pokračovat. Chceme tu alespoň ještě upozornit na jednu obecně platnou charakteristiku dětského věku, kterou musí mít na paměti nejen vychovatelé, ale například právě architekti a projektanti soudobých měst. *Základní existenční formou dětského věku je hra*. Svět dítěte není světem dospělého, a protože už sami nejsme dětmi, dokážeme si jeho obrysy a zvláštní prožitkovou strukturu jen stěží vybavit. Dospělý člověk, zvláště moderní člověk městský, třídí skutečnost na více dílčích plánů a praktických funkcí, které mají většinou svůj jasně vymezený cíl. Vůči okolním předmětům a lidem, s nimiž přichází do styku, zaujímá zpravidla určitý odstup, chová se k nim věcně a rozumově je hodnotí. Také časový průběh dne si dospělý rozvrhuje na práci, obstarávání potřeb, odpočinek, společenský styk a jiné složky životního režimu, a tomuto diferencovanému rozvrhu odpovídá také určitým způsobem organizovaný prostor v rámci bytu i širšího prostoru města. Dokonce i hře, zábavě a kratochvilným koníčkům, které však většinou pěstuje v jejich pa-

sívní, zkomercializované podobě, vymezuje právě jen určité místo a nespojuje je s ostatními složkami života.

Svět dítěte je proti tomu především světem hry, tedy činnosti, která se ještě nerozpadá na dílčí plány a nesleduje praktické zájmy, nýbrž se odehrává cele v přítomnosti a v jistém smyslu je *prací, zábavou, poznáním i obřadem* zároveň. Hra, tento podivuhodný lidský projev, o jehož výklad se pokoušelo již tolik myslitelů, má mnoho společného s uměním. Pro dítě například neexistuje dosud strohý dualismus vnitřního a vnějšího světa. Duševní děje a vnější skutečnost se vzájemně prolínají. Výtvary fantazie působí v dětském světě jako reálná síla, a naopak vnější realita nabývá bez nesnází fantastických rozměrů. Zde má ostatně své kořeny i zdánlivě typicky dětský sklon ke lhaní. Rovněž mezi věcmi okolního světa nečiní ještě dítě rozdílů, které jsou běžné pro dospělého. Loutka je pro ně stejně živou bytostí jako třeba zvíře, a naopak vůči zvířeti se chová často jako k nějaké hračce, která nemá svou vlastní iniciativu. Také záměrná volba cílů a prostředků k jejich dosažení je dítěti dosud cizí — čímž nechceme říci, že nedovede velmi určitým způsobem prosazovat svou vůli; to se však děje spíše instinktivně než na základě vědomé reflexe. Mnohé dětské hry nepostrádají sice ráz důmyslně skloubených ceremonií, kde každá věc a každý úkon mají svůj smysl, často hluboce symbolický. Nejsou však osnovány podle schématu příčina-následek, účel-prostředek; vše je v nich stejně významné a jejich smysl se nenaplnuje až na konci, ale již v každém jednotlivém aktu. To také vysvětluje zdánlivě paradoxní spojení až urputné opravdovosti a bezvýhradnosti, s jakou děti hru prožívají, a na druhé straně bezstarostné svobody v zacházení s realitou, spojení, které je pro ovzduší každé hry tak typické, a které je také hlavním zdrojem její zvláštní podmanivé moci. *Jde tedy o takovou spontánní tělesnou nebo duševní činnost, která sleduje svůj vlastní smysl, ale nikoli bezprostřední praktický cíl.*

To ovšem neznamená, že hra nenáleží v celku lidského života důležité místo. Jak mnohostranný je její dosah, vysvítá již z četných, mnohdy protichůdných teorií, které byly o její povaze vysloveny. Některé ji považují za přežívající reziduum minulých vývojových stadií, jiné v ní naopak vidí přípravu na budoucí život, a konečně další jsou ochotny spatřovat ve hře klíč k pochopení situace člověka ve světě vůbec. Podle Schillera je dokonce „člověk jen tehdy celým člověkem, když si hraje“. Známa Huizingova kniha *Homo ludens* obsahuje bezpočet dokladů o tom, jaký význam měla hra pro vznik kultury a jak intimně prostupovala v dějinách veškerou lidskou činnost, dokonce i tak smrtelně vážnou, jakou bylo například rytířské klání a válečnictví vůbec — ohlasem toho jsou ostatně dodnes četné chlapecké hry. Jiné výklady se vracejí do minulosti ještě dávnější a ukazují, že dítě v jistém smyslu prochází ve zkratce archaickými vývojovými stadii lidstva; jako doklad se uvádějí například rozličné rituální prvky, které se často vyskytují v dětských hrách, magický význam některých loutek, totemů, říkadel či rozličných praktik, svět pohádek, které často tlumočí ve změněné podobě prastaré mýty. — Mnohé pedagogické teorie hry naopak vyzdvihují význam dětského zaměstnání pro budoucí život. Hra se pak jeví jako důležitý výchovný prostředek, jako dítěti přiměřený způsob získávání zkušenosti s věcmi, rozvíjení fyzických a rozumových schopností formou experimentace; v tomto pojetí je dětská hra formou poznání a přípravou k pozdější účelně zaměřené, plánovité práci. Psychologové upozorňují v poslední době na význam hry pro citový vývoj a socializaci dětské osobnosti: skupinové hry tříbí v dětech smysl pro meziosobní vztahy, zvládnutí konfliktních situací a společnou kooperaci. Někteří sociologicky zaměření autoři zase vidí v pěstování her — podobně jako v umělecké

činnosti — důležitou protiváhu k postupné racionalizaci a technizaci, které ukládají stále těsnější meze lidské spontaneitě a činí život šedivým.

Připusťme, že všechny odlišné pokusy o výklad hry si vzájemně překážejí jen zdánlivě a že každý z nich obsahuje nějakou část pravdy. Je důležité vědět, jaký význam má hra v ontogenezi lidského jedince, jak se podílí na dozrávání dítěte v tělesně a duševně zdatného člověka. V dětském věku se vytváří celý svět elementárních prožitků a zkušeností, které se ve své původní podobě už nikdy nevrátí. Budou však tvořit hlubší a trvalou vrstvu životního povědomí, odkud bude dospělý člověk vždy znovu čerpat oživující látky a síly k dalšímu životu. Poněkud paradoxně řečeno: dítě, které si nikdy zaníceně nehrálo a neposlouchalo pohádky, nebude nikdy s to přijmout a ocenit vědu a techniku v jejich plném dosahu a ovšem i v jejich skutečných hranicích. Dítě tu není jen proto, aby se stalo dospělým člověkem, nýbrž také, a dokonce v první řadě proto, aby bylo právě dítětem; „naši nejmenší“ nejsou o nic menšími lidmi než my sami. Růst, dospívání a zrání je cesta; stále ale platí Goethova slova, že *jdeme nejen proto, abychom došli, ale abychom žili na cestě*.

* * *

Co z těchto úvah vyplývá pro přizpůsobení našich měst potřebám dětí? Stará pedagogická zásada říká, že posláním vychovatele je hájit životní zájmy dětí proti nárokům dospělých — samozřejmě i proti chaotickým dětským instinktům. Touto moudrou zásadou by se měli řídit i architekti a projektanti nových obytných souborů, ale také orgány městské správy a jiné instituce. Jejich úkolem je v tomto případě spojit se s lékaři, pedagogy, psychology a sociology, a ve spolupráci s nimi prosazovat zájmy té početné složky obyvatel našich měst, která své *vlastní zájmy ještě nedovede vyjádřit, a zejména ne účinně uplatňovat při plánování nové výstavby a přestavby měst*.

Bylo by samozřejmě nespravedlivé vidět ve všem, co přináší urbanizace a industrializace, ohrožení přirozených podmínek života, jak to činila a dosud činí romantická kulturní kritika města. Zoufalé životní prostředí dětí v kapitalistických metropolích devatenáctého století, které tak plasticky vylíčil Bedřich Engels ve svém raném díle *Postavení dělnické třídy v Anglii*, se s rozvojem civilizace, techniky a zdravotnictví podstatně zlepšilo. Současný městský člověk je v leckterém ohledu zdravější, než se často nediferencovaně míní, a především se rozšiřuje jeho životní obzor i akční rádius. Město mu zprostředkuje řadu nesporných civilizačních vymožeností, o nichž se dříve ani nesnilo.

A přece má pravdu námitka, že prostředí dnešních měst odpovídá ještě nejspíše potřebám, které vyplývají ze situace dospělého, zaměstnaného a ženatého muže, kdežto životní zájmy a role jiných sociálních skupin, jako jsou děti a mládí (ale např. též svobodní muži a ženy, vdané ženy — ať zaměstnané či nikoli — či staří lidé), nejsou dostatečně jasně definovány a město je k nim mnohdy lhostejné. Všimněme si tedy blíže situace dětí, a protože se náš příspěvek týká zejména hravých dětských aktivit ve městě, omezíme svou pozornost na *děti předškolního a raného školního věku*.

Ponecháme-li nyní stranou jednak občasné víkendové či prázdninové pobyty ve venkovské krajině, která je nesporně nejzdravějším a nejprítržlivějším prostředím pro volný pohyb a zájmovou činnost dětí, a dále pobyty ve specializovaném prostředí školských, sportovních a pionýrských zařízení, odbývá se ži-

vot městských dětí především na třech místech: v bytě, na ulici, resp. v obytném okrsku, a na hřišti. Pokusíme se ve vší stručnosti pojednat postupně o těchto místech, přičemž víme, že jejich problémy na sebe navazují a vzájemně se podmiňují.

Je nesporné, že v posledních desetiletích se výrazně zlepšila bytová situace těch sociálních vrstev, které ještě před poslední světovou válkou žily ve velmi skrovných poměrech. Postupný přechod větší části obyvatelstva do měst a stoupající nároky na civilizační a technický komfort však vyvolávají bytovou nouzi v jiných formách. Každá rodina, která opouští venkov, přestává být samozásobitelem v bydlení a zvětšuje počet žadatelů o městský nájemný byt. Není proto divu, že tyto naléhavé starosti zatlačují do pozadí péči o kvalitativní stránku nové výstavby i modernizaci staršího bytového fondu a vedou k modelům typizovaných sídlišť s minimální společenskou vybaveností. Jsou sice koncipována především pro mladé rodiny s dětmi, ale právě jejich potřebám vycházejí v mnohém ohledu jen velmi málo vstříc. To se týká již samotné typové stránky obytných souborů, kde převažují více a mnohopodlažní domy. Četné průzkumy ukázaly, že *pro rodinu s malými dětmi je bydlení ve vyšších poschodích nevhodné*, provozně a psychicky izoluje od okolí, matky omezují samostatný pobyt dětí venku, a tím jsou fakticky redukovány možnosti pohybu na volném vzduchu a vůbec rozvoj tělesné zdatnosti. Bude proto třeba diferencovat zástavbu i ve prospěch nízkopodlažních domů a řadových, terasových a jiných forem rodinných domků.

Další problémy souvisejí s *velikostí a dispozičním členěním vlastního bytu*. Lékaři upozorňují, že dosavadní plošné poddimenzování bytů (spojené s nepřítomností zahrádky v těsné blízkosti) vede k trvalé pohybové frustraci malých dětí, a není-li zároveň vhodným způsobem uspokojována jejich zvědavost v ohledávání okolí, nemají-li v bytě svůj vlastní „revír“ či spí-li dokonce spolu s rodiči, vytvářejí se předpoklady pro antisociální reakce v dospělosti. Směrodatný není ovšem pouze celkový plošný standard bytů, nýbrž také počet, funkční skladba a velikost místností. Podle statistických údajů neměla ani polovina bytů postavených v padesátých letech samostatný dětský pokoj, v šedesátých letech tomu tak bylo ještě v jedné čtvrtině domácností, a i když se mezitím situace dále zlepšila, přetrvává leckde stav, že jeden nebo oba rodiče spí spolu s jedním či více dětmi. Prognostické studie předpokládají, že teprve po roce 1990 by měl počet místností v bytech hromadné výstavby odpovídat počtu členů domácnosti.

Proč vězí luxus budoucnosti zejména v počtu čtverečních metrů? Především proto, že děti mají mít v bytě své vlastní teritorium v podobě dětského pokoje. Na stížnostech lékařů a psychologů, že dětské ložnice v novostavbách jsou příliš malé, nic nemohou změnit nedávná sociologická šetření v našich městech o tzv. „spokojenosti“ dospělých obyvatel vybraných českých sídlišť, kteří se do nich nastěhovali po dlouhé době čekání, vynucených společných domácnostech či z bytů čtvrté a třetí kategorie. Jak velké mají tedy být dětské pokoje, aby nedocházelo k tělesné, psychické a sociální deprivaci mladé generace? Na to zde nemůžeme jednoduše odpovědět vytčením přesného počtu čtverečních metrů. V každém případě je však necelých 10 m² pro dvě děti příliš málo, protože ložnice je pro děti i jejich manévrovacím a obytným prostorem. Jak velká by pak měla být ložnice rodičů, kteří mimoto disponují ještě obytným pokojem, aby projektu nebylo možno vytknout nehumánní a represivní rozdělení prostoru?

Několik podnětů k prostorovému programu pokoje pro děti předškolního a mladšího školního věku, které by nezbytně měly být respektovány, zde nic-

méně můžeme uvést. Rozhodně nestačí umístit do dětského pokoje lůžko, skříň, stolek na malování či školní úlohy a regál na uložení hraček — uvažujeme zatím jen o jednom dítěti! — tak, že mezi těmito předměty zůstane jen úzká průchozí plocha. Tam, kde dítě má svou vlastní říši, tzn. kde může relativně nerušeně strukturovat prostředí v souladu se svými elementárními potřebami, musí mít dostatečně velkou plochu podlahy, aby se mohlo podle svého rytmu rychle a spontánně pohybovat, nejen otáčet, jak se tomu bohužel většinou naučili dospělí. Podlaha neslouží dítěti jen k překonávání vzdálenosti mezi dvěma místy, nýbrž je pro ně také *obytnou a hrací plochou*. Je třeba, aby se na takové „obytné podlaze“ mohly odbývat hry, vyžadující dostatek místa. Je například otázkou, zda při konstruování a stavění dosáhne dítě pocitu skutečného úspěchu, musí-li se spokojit se stavebnicovými prvky *en miniature*. Děti potřebují jeskyně, domy, parníky a vlaky, které sestávají z židlí, kusů nábytku a látek, krabic atp. Přitom je důležitá jedna okolnost: je dobře mít tolik místa, aby tyto prostorově náročné výtvary nemusely být za chvíli zase odstraněny, ale aby občas mohly zůstat stát a přesto šel běžný život dále.

Nejde o bezvýznamnou poznámku. Uznáme-li, že děti v souladu se svými hodnotami strukturují prostředí pomocí vlastní symboliky, je zřejmé, že mají i jiné ponětí o řádu. Samozřejmě že i dítě lehčeji vydechne, když se občas z matčina podnětu dětský pokoj, který se mezitím i pro ně hrozil proměnit v chaos, opět uklidí. Avšak neustálé uklízení, vynucené často prostorovou stěsnaností, pro ně často neznamenaá restituci řádu (který samo v zásadě hodnotí pozitivně), nýbrž rozbití strukturované, to znamená uspořádané významové souvislosti symbolem obdařených věcí. Je nepochybné, že opakovaný zážitek nařízeného zlikvidování něčeho právě vytvořeného má negativní psychické následky, přinejmenším brzdí rozvoj kreativních schopností, podlamuje důvěru ve smysl uskutečnění anticipovaných plánů a tím i vlastní sebedůvěru — Co platí o „výtvorech“ hry, platí analogicky o opakovaných přerušováních herní činnosti samé.

S obdobným problémem se setkáváme u dětí školního věku. Chtějí-li rodiče, aby se děti naučily věnovat se vytrvalé duševní činnosti, musí mít dostatek místa, aby mohly odložit započatou práci, v níž budou pokračovat za několik hodin nebo příští den. To znamená, že není účelné, aby musely pokaždé sbalit své školní věci, potřebují-li stůl k malování, hraní nebo modelování. Také školní děti potřebují zřejmě ještě „obytnou podlahu“ a — i když už postupně v menší míře — hravě symbolické zacházení s předměty v bytě, a konečně místo pro prudší spontánní pohyb. V zásadě nelze nic namítat proti tomu, aby děti až do pubertálního věku bydlely v místnosti po dvou. Z více důvodů, mimo jiné kvůli osvojení způsobu skupinového soužití, je pravděpodobně lépe, aby dvě děti bydlely v místnosti o 20 m² než ve dvou pokojích po 10 m². Ale nejpružnější je asi kombinace jednoho menšího a jednoho většího pokoje: pak má každé dítě své refugium a zároveň je dost místa pro prostorově náročnější aktivity.

Dnes se již obecně uznává, že i menší děti mají mít možnost přijmout návštěvu. To je ostatně další důvod pro dostatečné dimenzování dětských pokojů. Můžeme pozorovat, že právě v malých bytech sídlištních novostaveb rodiny svým dětem brání v přijímání návštěv. A přece je oprávněný názor, že pro nalézání identity a pěstování schopností komunikovat je důležité, aby se dítě nejen stýkalo se svými vrstevníky, například na hřišti, a později ve škole či v družině, nýbrž mělo také možnost prezentovat se jiným dětem se „svými

věcmi“, ve „své říši“, v té sféře, kterou si samo vytvořilo a vtisklo jí svůj osobní výraz.

Je samozřejmé, že dítě nežije toliko v dětském pokoji. Počínaje druhým a třetím rokem života objevuje a prozkoumává krok za krokem rozličné prostory bytu a jeho zařízení, aniž ještě chápe význam jednotlivých předmětů, který jim připisují dospělí. Samozřejmě, že celý průběh socializace směřuje zároveň i k tomu, aby si tyto významy postupně osvojilo a podle toho také s věcmi přiměřeně zacházelo. Zatím se ho však prostory i předměty v bytě týkají jiným způsobem a dává jim proto vlastní odlišný význam, odpovídající jeho způsobu vnímání, představivosti a specifickým potřebám. Je skutečně pokračové překvapující, co všechno se může stát dítěti hračkou a získat v rámci hry osobitou funkci a smysl.

Rozumná výchova by tedy měla vycházet ze zásady, že dítě má právo na *hravé propůjčování významů* a že dospělý, který chce v konkrétním případě hru usměrnit nebo zakázat, si musí být vědom toho, že tíha důkazu spočívá na něm. Slouží-li obrácený podélný stolek, součást sedací soupravy, jako automobil, je to v jistém smyslu stejně legitimní způsob použití, jako ten, který nám připadá jedině správný. Utrpí-li při tom moderní politura stolní desky, byla by vlastně namísto nejprve otázka, nemá-li rodina nevhodný stůl.

Nejde samozřejmě o tento jednotlivý případ. Obecně vzato, skutečný problém je v tom, co všechno je v zařízení současných bytů takové, že z hlediska dospělých se sice jeví jako srozumitelný a k určitému účelu užitečný předmět, ale ve světě dítěte buď vůbec nenalézá žádné místo, nebo je typicky interpretováno a používáno způsobem, který nutně vyvolává konflikt. O tom, že těmto konfliktům nelze zcela zabránit a že mají dokonce určitou pozitivní funkci, se ještě zmíníme. Na prvním místě však musíme konstatovat, že naše relativně malé útulné byty s velkými okenními plochami, světlými tapetami, nízkými stoly, citlivými koberci a jednobarevnými potahovými látkami, byty kde na každém kroku jsou rozmístěna svítidla, gramorádio, televizor, magnetofon a četné drahocenné dobové feteše, se stávají pro menší děti spíše nebezpečnou džunglí, přinejmenším v okamžiku, kdy dospělí začnou svoji nákladnou útulnost hájit. V mnoha domácnostech, kde jsou děti od dvou do pěti let, je skutečně možno pozorovat, že rodiče se nacházejí v ustavičné nervózní defenzivě, a ať už jsou jejich výchovná předsevzetí sebevíce svobodomyslná, jsou stále připraveni k represím, aby odvrátili vpád barbarů.

Děti se v tomto věku opravdu podobají barbarům. Avšak barbari nejsou zcela nekulturní, nýbrž mají jinou „kulturu“, s vlastními hodnotami, normami, symboly a interpretačními schématy, která jim neumožňují v oblasti jim nesrozumitelné vysoké kultury adekvátní chování a působí proto rušivě a ničivě. Také děti mají svůj relativně autonomní svět, který má své elementární projevy, hodnoty a způsoby chápání. Procházejí sice dlouhým obdobím socializace, ale jejich existence se nevyčerpává tím, že jsou pouhými subjekty, či dokonce objekty urychlujících socializačních procesů. *Životní projev dítěte nelze chápat jako deficientní modus chování dospělého člověka.* Dětství trvá příliš dlouho a i když děti samy někdy trpce pociťují „předběžnost“ svého života — často by byli rádi „větší“ či „starší“ —, musí se v této předběžnosti přece jen zařadit jako doma.

Jaké praktické konsekvence vyplývají z těchto poznámek o specifickém charakteru a svébytnosti světa dětí pro bytovou výstavbu a urbanistické plánování? Především bude třeba důkladněji studovat dětské potřeby v celé šíři, fyziologické, psychologické i sociální, a vytvářet adekvátní prostorové formy

v rámci bytů, domů i širšího okolí tak, aby tyto formy dětským potřebám a měřítkům odpovídaly a současně nebyly příčinou konfliktů s nároky dospělých uživatelů obytných souborů.

Tyto zásady, vyplývající ze správného poznatku heterogenity života dospělých a dětí, je ovšem nutno doplnit, aby nevznikl dojem, že se přimlouváme za rigidní architektonické oddělování jednotlivých sektorů v duchu funkcionalistické racionality — ať v rámci bytu či širšího městského prostředí. *To, oč jde, není separace světa dětí a dospělých, nýbrž — a v tom tkví hlavní myšlenka našeho příspěvku — jejich účelné spojování, prolínání a doplňování.* Bylo by mylné a navíc pedagogicky škodlivé, kdyby například část bytu byla koncipována výhradně pro potřeby dětí, kde by se mohly zaměstnávat svými hračkami, kdežto jiná část bytu, předmětů a činností by byla doménou dospělých. Za prvé jsou děti — vzdor své „kulturní svébytnosti“ — členy rodinné skupiny, a tedy i spoluúčastníky četných skupinových aktivit, které nelze přiřadit jen dospělé nebo jen dětské sféře. Takto obecně řečeno je to ovšem trivialita. V konkrétních životních situacích není však nijak samozřejmé, které činnosti se odehrávají v kruhu rodiny a kterým prospívá izolování od skupiny. Za druhé dítě sice není, jak už bylo řečeno, pouhým objektem urychlovacích výchovných procesů — žije především zde a nyní —, avšak socializace osobnosti, to znamená postupné uvádění do sociálního a kulturního světa dospělých, je nesporně důležitou složkou jeho života. V dřívějších společnostech bývalo docela běžné, že se děti účastnily na činnostech dospělých. Ale dokonce i dnes většina městských dětí ráda pozoruje a aktivně se zúčastní mnoha činností v domácnosti: vaření, oprav, společenských aktivit o víkendech apod.

Zmínili jsme se již náznakem o specifické problematice utváření vhodného *okolí bytů a širších městských souborů*. Úkolem rodiny není jen tzv. primární socializace v soukromém prostředí. Má také dítě postupně připravit na širší sociální útvary, které — jako například školka, škola — leží za hranicemi bytu a domu. Do jisté míry je ještě musí doprovázet, později však zůstat spíše v pozadí a nanejvýš nabízet oporu v krizových situacích objasňováním adekvátního významu dosud neznámého prostorového a sociálního kontextu.

Specifickou vlastností soudobé urbanizované společnosti je víceméně ostrá hranice, která odděluje soukromou sféru obydlí od vnějších městských prostorů. Práh bytu, který má dítě v určitém věku samostatně překročit, je tedy, obrazně řečeno, poměrně dosti vysoký: vstupuje do výrazně jinak strukturovaného světa, jehož předměty, prostorové formy, lidi a situace mu nejsou předmět detailu vysvětleny. Zatímco pro dospělého může mít vyhraněný kontrast při přechodu z vnitřního do vnějšího prostředí stimulující účinek, potřebuje dítě zpočátku ochranu, podporu a pomocná interpretační schémata, která mu krok za krokem usnadňují cestu do vnějšího světa. Z téhož důvodu má pro ně zvláštní význam i zprostředkující sféra sousedských vztahů. Prvními partnery při hrách mimo rodinná prostředí budou děti sousedů. Dítě potřebuje, aby měl byt kolem sebe prostorové a sociální pásmo, přehledně formované, citově důvěrné a zároveň zajímavě podnětné, kde se již začíná uvolňovat výhradní závislost na rodině, ale ještě ne úplně.

Důsledky pro plánování obytných okrsků jsou zřejmé. Nespočívají v oživování nereálné ideologie sousedství, která by nejraději naše soudobá velkoměsta členila podle představy jakýchsi vesnických strukturovaných společenství. Jde o to, aby se děti, jakmile vykoučí z bytu, neocitly hned v anonymním prostoru a stavebně složitým prostředím, v němž se ještě nedokáží účelně oriento-

vat, nýbrž ve zprostředkující zóně, kde se učí — nikoli ještě bez možnosti kontroly rodičů nebo sousedů — samostatně pohybovat a navazovat sociální kontakty s jinými dětmi.

Bylo již nejednou konstatováno, jak důležitá je pro socializaci dítěte *cesta do školy*, ovšem za předpokladu, že ji vykonává samo a nikoli v doprovodu matky. Bylo by si možno například představit, že již dítě ve věku okolo pěti let chodí do školky samostatně. Tato představa se může zdát poněkud přehnaná a kuriózní; ve skutečnosti tomu tak není vzhledem k psychologickému vývoji dítěte, nýbrž vzhledem ke kvalitám současného městského prostředí — motorizovaná doprava, nevhodné, málo bezpečné či nezajímavé trasy pro pěší pohyb (u starších dětí např. nemožnost bezpečné dojíždky na kole), hustota staré a řídkost nové zástavby atd. Právě cesta do školy nebo do školky je počátkem autonomní účasti na veřejném životě. Znamená překročení privátní ochranné sféry bytu a neanonymní zóny sousedské kontroly na vlastní pěst — dítě se učí reagovat na lidi, které zčásti neidentifikuje a jejichž role mu není předem jasně vysvětlena rodiči. Tento proces rozšiřování životního obzoru aktivním, nikoli do detailu přesně vysvětleným odhalováním prostorového a společenského prostředí, které je kvalitativně odlišné od prostředí doma, pokračuje ve školním věku; dítě odkrývá a učí se přiměřeně interpretovat stále větší část okrsku či čtvrti, přičemž se zmnožuje počet a odlišňuje kvalita rozličných sociálních kontaktů. Pro architektonické uspořádání obytných městských souborů vyplývá z této krátké úvahy zejména to, že rozhodně nestačí napláňovat dětem dostatek separovaných hřišť, bazénů, školních a zájmových zařízení, nýbrž bude nutno „zveřejňovat“ z hlediska dětí a mládeže všechny jim dostupné prostory a občanská zařízení — ulice, cesty, obchodní centra, zelené plochy atp.

* * *

Kromě bytu a ulice hraje důležitou roli v předškolním a v mimoškolním životě městského dítěte *hřiště*. Zajištění dostatečné plochy pro tato zařízení je u nás mimořádně naléhavé.(1)

Závažnější otázky vyvstávají při zřizování hřišť pro děti většího obytného okrsku. Zde je nutno vzít v úvahu celou řadu činitelů. Patří sem například charakter zástavby (vnitřní část města, satelitní sídliště, vilové čtvrti), hustota a sociální struktura obyvatel okrsku, vztah k rekreační příměstské oblasti, počet a skladba již existujících hřišť a sportovišť, komunikační vztahy a návaznost na školská a mládežnická zařízení a podobně. Teprve na pozadí všech těchto okolností lze posoudit, zda je v daném případě vhodnější koncipovat zvláštní oddělená hřiště pro děti předškolního, mladšího a staršího školního věku nebo zda situace vyžaduje vyřešit tento úkol promyšlenou dispoziční a funkční diferenciací jednoho většího pozemku. Obě řešení mají i vlastní typické výhody a nevýhody. Je například nesporné, že hry a zájmové činnosti dětí různých věkových kategorií se od sebe výrazně liší hlučností i specifickými nároky na prostor a jeho vybavení, a že je tedy třeba dbát, aby si vzájemně

(1) V současné době se například uvádí, že celková plocha hřišť v Praze je zhruba 600 tisíc metrů čtverečních, ale teprve zajištěním dalších téměř 800 tisíc bytů se přiblíží velmi střízlivě stanovené normě. Do těchto ukazatelů však není ještě

zahrnut dostatečný počet malých *dětských koutků*, které by měly být samozřejmou součástí pozemku každého domu, stejně jako k němu patří *prádlna*, sušárna, prostor na popelnice nebo *klepání koberců*.

nepřekážely, a zejména aby dospělejší děti neuzurpovaly a neničily zařízení určená pro hry malých. Na druhé straně jsou však menší děti často doprovázeny na hřišti staršími sourozenci, kteří na ně mají občas dohlédnout, jinak si ovšem hrají se svými vrstevníky. Důsledná prostorová segregace, i když se v ní někdy vidí jednoznačný pokrok, není tedy bez problémů, nehledě k tomu, že tu rovněž platí v jistém smyslu to, co jsme řekli o prostředí ulice: děti vyrůstají a mají mít možnost pozorovat i život starších věkových skupin.

Atraktivnost hřiště je do značné míry dána dostatečně širokým repertoárem příležitostí pro různé typy her. Existuje více pokusů o typologii hravých činností a zaměstnání. Často se například člení hry podle některé obecné funkce (motorické, smyslové, intelektuální, citové a volní) nebo podle některé funkce speciální (bojové, lovecké, napodobivé, rodinné, sociální), nebo také podle jinak zvolených kritérií. Hlavním nedostatkem těchto schémat je to, že větší na her plní zároveň funkcí několik, a často je těžké říci, která z nich je v daném případě dominantní.

Nepostradatelnou součástí repertoáru jsou především rozličné *pohybové hry a činnosti*. U menších dětí je to hlavně volné probíhání, lezení, poskakování, vystupování, houpání; u dětí mezi čtvrtým až osmým rokem k tomu přistupuje též házení a chytání, honičky a schovávání, jízdy na koloběžce a sáňkování; konečně u dětí staršího školního věku se uplatňují složitější míčové hry, akrobacie, lehkootletické a jiné sportovní činnosti, při nichž je pohybová spontaneita již více vázána pevnými pravidly.

Další typické hry, které s pohybovým zaměstnáním ostatně úzce souvisí, jsou tzv. *hry senzomotorické*. Patří k nim již instinktivní záliba malých dětí v cloumání, tahání, postrkování a jiné způsoby manipulace s předměty, později neobvyklá lokomoce, jako je chození pozpátku, lezení na stromy, ploty a rozličné konstrukce, brouzdání ve vodě, válení sudů, dělání ohničků, vrhání na cíl a podobně.

Děti postupně vyvíjejí stále složitější formy rozmanitých činností fantazijních a intelektuálních. Jmenujme tu například *hry funkční a konstruktivní*, jako stavby z písku nebo stavebnicových prvků, budování rybníčků, vystřihování, skládačky atd.; dále *hry námětové*, jako hra na listonoše, na kupce, na konduktéra, na tatínka a na maminku, a později zejména různé hry kolektivní, jako na spolek nebo na školu, na četníky a na zloděje, kolové hry a dramatické inscenace.

Celkové řešení pozemku musí tedy jednak nenásilně a důvtipně oddělovat plochy pro rozličné typy her, jednak — což s tím úzce souvisí — vyčlenit prostory pro různé věkové kategorie dětí. Četné průzkumy realizované v poslední době zároveň ukazují, že je třeba také více přihlížet k specifickým rozdílům herních zaměstnání podle pohlaví. Při projektování hřišť se často myslí především na expanzivnější, rychlejší, tvrdší, fyzicky náročnější projevy chlapců, kdežto méně nápadné, klidnější a individuálnější zájmy dívek nemají vždy dosti možností nerušeného uplatnění.

* * *

Uzavřeme své poznámky o typických místech hravých zájmových činností našich dětí několika slovy o tom, jaký vliv mají soudobá města na konstituování osobnosti mladého člověka. Dnešní dítě se již nestává samostatnou společenskou bytostí jako člen širšího rodinného svazku staršího typu. Od určité doby

си musí osvojovat četné a dosti rozdílné normy a způsoby chování, které odpovídají rozličným sektorům současné městské společnosti — v rodinném kruhu, ve škole, na hřišti, v pionýrských a zájmových zařízeních, při nákupech, v dopravních prostředcích a jinde. Mezi těmito místy se musí pohybovat a zároveň si osvojovat pro ně typická pravidla chování. To je na jedné straně jistě náročné na integritu osobnosti. Na druhé straně ale právě tím, že se samo musí učit mezi těmito prostorově sociálními útvary účelně zprostředkovat a nacházet spojení, rozšiřuje a obohacuje i svůj efektivní životní prostor, vytváří si samostatnější sociální projev a s tím i vlastní identitu.

Je třeba uvítat, že si naše teorie architektury a urbanismu těchto souvislostí stále větší měrou všímá a že také našim projektantům nechybí dobrá vůle plánovat prostředí našich měst tak, aby pro zdravý fyzický, psychický a sociální rozvoj vytvářelo vhodné prostorové předpoklady.

Резюме

М. Черный. Городской ребенок и игра

Задача этой статьи, написанной в связи с Международным годом ребенка, заключается в том, чтобы обратить внимание на потребности и запросы той части городского населения, которая не имеет таких возможностей для удовлетворения своих обоснованных требований в отношении характера современного строительства, как взрослые люди. Архитектура в своих микро- и макроразмерах представляет собой оформление пространства и создание форм; в рамках этого она призвана содействовать физическому, духовному и социальному развитию детей.

Во введении в общих чертах характеризуется картина специфически детского отношения к окружающему миру, в котором большинство видов деятельности и проявлений носит характер игры. Это доминирующее положение игрового истолкования объектов и пространств характерно в особенности для дошкольников и для детей младшего школьного возраста. Детство нельзя понимать как неполный образ жизни взрослого человека, а ребенок на отдельных этапах развития представляет собой не только объект ускоряющихся процессов социализации.

Тезис об обоснованном своеобразии мира ребенка следует дополнить требованием, чтобы жилая среда позволяла соответствующим образом производить ее увязку и перемену со средой взрослых. Из этого требования вытекает отвержение строго функционалистского принципа отведения для детей и молодежи отдельных помещений и пространств, противоречащее потребностям успешного социального развития личности молодого человека. Это предполагает, с одной стороны, знание потребностей и запросов детей в отношении мест, позволяющих им свободу движений, проведение зондирования окружающей среды, придание различным объектам символически-игрового значения, развитие пространственной ориентации и т. д., а, с другой стороны, трансформацию этих потребностей и запросов при планировке квартир, домов, игровых площадок и целых жилых комплексов в такой форме, чтобы это не вызывало конфликты с остальными пользователями общественных пространств, имеющих иные требования. Планирование социалистических поселений должно будет еще более опираться на сотрудничество с врачами, психологами и социологами.

Summary

M. Černý: Town Child and His Game

The article, designed as a contribution to the International Year of the Child, discusses the needs and requirements of that section of urban population which unlike adults lacks adequate possibilities to enforce legitimate demands with regard to the quality of contemporary housing construction. In its micro- and macro-dimensions, architecture should involve activities creating an adequate spatial framework conducive to the child's sound physical, mental and social development.

The introductory section provides a general outline of the child's specific attitude towards his surroundings, attitudes in which the majority of activities display the nature of games. The dominant role played by a game-like interpretation of objects and space is a feature characterizing first and foremost children of pre-school and early school age. Childhood cannot be regarded as a deficient mode of adult human existence and a child in individual developmental phases is not a mere object of accelerating socialization processes.

The thesis on the legitimate autonomy of the child's world requires the additional qualification that living environment should allow for adequate interaction and fusion with adult environment. This requirement entails the rejection of the restrictive functionalist principle relegating children and youth to separated facilities and areas, a principle which is at variance with the requirement envisaging a sound completion of the child's socialization process. This presupposes on the one hand thorough insight into the child's needs and requirements with regard to free movement, exploration of environment, symbolic ascription of different semiotic values to different objects, the sense of territoriality etc., and — on the other hand — their transformation in terms of plans designing flats, houses, playgrounds and entire housing complexes in a way that would preclude possible conflicts with the requirements of other users of common space. The planning of socialist satellite towns and housing estates will therefore have to rely more thoroughly than has hitherto been the practice on interdisciplinary cooperation with doctors, psychologists and sociologists.